

<https://doi.org/10.15407/uhj2025.02.026>
УДК 94(477):32-051“1914/1918”

Катерина Біла

докторка філософії в галузі історії, молодша наукова співробітниця,
відділ історії України XIX — початку XX ст.,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
katerynamelnychuk92@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4732-6695>

ЗАХОДИ ІМПЕРСЬКОЇ ВОЄННОЇ ПРОПАГАНДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ РОСІЇ «КУЛЬТУ ВІЙНИ» ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ

Мета — розглянути основні принципи, зміст, наслідки формування «культу війни» в українських губерніях Російської імперії періоду Першої світової війни. **Методологічне підґрунтя.** Поєднано історичні та психологічні методи дослідження. Використання принципу історизму дало змогу розглянути проблему в контексті складних суспільно-політичних перетворень початку XX ст. Аналіз методів маніпуляції, психології мас-медіа, механізмів формування масової свідомості й настановчого впливу дозволив з'ясувати, якими саме прийомами пропагандисти впливали на свідомість і поведінку людей. **Наукова новизна.** Культ війни розкривається як системи поглядів та переконань, що ґрунтувалася на безмежному її звеличенні, сприйнятті як неминучої, навіть вищої «місії». Досліджено принципи його формування в Росії під час Першої світової: прославлення, сакралізація, романтизація. Простежено, як із використанням прийому підміни понять відбувалося зміщення сенсів: мета війни підмінювалася її «місією», а благодійність — «жертвністю». **Основні результати.** Російська імперія у війні 1914—1918 рр. виступала агресоркою, як і Центральні держави, тому пропагандистська машина працювала на виправдання у суспільній думці воєнних дій. Формування культу війни базувалося

Цитування: Біла К. Заходи імперської воєнної пропаганди щодо формування в українських губерніях Росії «культу війни» під час Першої світової. *Український історичний журнал*. 2025. № 2 (581). С. 26—41. <https://doi.org/10.15407/uhj2025.02.026>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

на ключових аспектах, тісно пов'язаних із державною ідеологією — теорією офіційної народності. Через романтизацію, глорифікацію, сакралізацію війна перетворювалася на «священну місію», що виправдовувало насильство та жертви. Ці ідеї закріплювалися через культові ритуали, релігійні практики, прославляння подвигів, створюючи ілюзію моральної правоти й необхідності війни, котра ставала не тільки засобом політичної боротьби, але й духовним обов'язком, сенсом життя кожного підданого Російської імперії.

Ключові слова: *воєнна пропаганда, інформаційна кампанія, преса, українці, Російська імперія, Перша світова війна.*

Під час Першої світової війни виникли та здобули популярність нові, раніше недоступні способи поширення відомостей, повідомлень, що сприяло збільшенню й розмаїттю аудиторії їх споживачів. Масштаб і швидкість передачі інформації перетворили пропаганду на потужний інструмент впливу, здатний модифікувати колективну свідомість.

Пропаганда не завжди несе у собі негативні чи руйнівні наслідки для суспільства. Навпаки, залежно від мети й завдань, зокрема у воєнний період, вона стає окремим важелем впливу на результати збройного конфлікту. Тому держава, що перебуває у війні, намагається створити сприятливий для себе інформаційний простір. Це включає консолідацію населення, формування образу ворога, пояснення причин, чому громадяни повинні захищати свою країну ціною власного життя. Водночас необхідно нівелювати спроби противника проводити інформаційно-пропагандистські заходи, спрямовані на деморалізацію як цивільного населення в тилу, так і військ на фронтах. Тому успіх будь-якої воєнної кампанії залежить не лише від рівня забезпечення і професійності армії, а й від згуртованості суспільства, яку налагоджує вдало проваджена інформаційна політика. Внутрішня воєнна пропаганда покликана сформулювати ідеї, мету, завдання війни таким чином, щоб для суспільства вони стали джерелом духовної сили та насаги продовжувати воювати, слугували виправданням для бойових дій, людських втрат, економічної скрути.

Американський політолог і теоретик комунікації Г. Лассвел визначив основну мету воєнної пропаганди, яка полягає в кількох ключових пунктах: згуртування суспільства, мобілізація населення навколо спільного ідеалу шляхом формування ненависті до противника; збереження дружніх зв'язків із союзниками; встановлення доброзичливих відносин із нейтральними країнами та, за можливості, здобуття підтримки з їхнього боку; деморалізація ворога, зниження бойового духу супротивника, підірив його віри у власні сили [1, с. 195].

Ширший спектр завдань: формування національної єдності, усунення та нейтралізація внутрішніх конфліктів, опозиційних настроїв, створення позитивного образу держави на міжнародній арені, делегітимізація ворога, підірив довіри до його уряду, військового командування, а також засудження ідеології та дій супротивника на глобальному рівні.

Воєнну пропаганду залежно від аудиторії поділяють на внутрішню й зовнішню, які, своєю чергою, розгалужуються на окремі напрями. Спрямована на власних громадян внутрішня воєнна пропаганда насамперед має на меті задо-

вольнити основну потребу — мобілізаційну, як військову, так й економічну та соціальну, аби всі ресурси були залучені на сприяння воєнним зусиллям. Іншим важливим вектором виступає підтримка бойового духу, для чого застосовуються методи героїзації і прославляння власного війська, лідерів держави. Окрема увага приділяється дегуманізації та демонізації противника, створенню його негативного образу. Це дозволяє подавати боротьбу проти «нелюдей» як морально виправдану, а їх безжалісне знищення втрачає негативне забарвлення. Водночас націлена на власних громадян агітація може поступово перейти від пропаганди підтримки воєнної політики влади до створення «культу війни».

У наш час стосовно внутрішньої воєнної пропаганди Російської Федерації дедалі частіше використовується термін «культ війни»¹. Москва активно підтримує ці зусилля, спираючись на історичні наративи та міфологізацію «великих перемог». Центральне місце відводиться Другій світовій і подоланню нацизму. Що ж слід розуміти під культом війни? Якщо культ особи — це сліпе поклоніння, безмірне звеличення, обожнювання, перебільшення заслуг певного індивіда, його фетишизація, то культ війни полягає у звеличенні її як способу існування держави й суспільства, визначенні таким собі «вищим покликанням». У культурі особи теоретичну основу становить ідеалістичний і волюнтаристський погляд на історію, хід котрої пояснюється не об'єктивними законами, а бажанням / волею окремих діячів, натомість у культурі війни плін історичних подій тлумачиться неминучістю воєнного протистояння, його визначальною роллю в історії. Суспільство, в якому побутує культ війни, вірить в її невідворотність і необхідність, сприймає збройний конфлікт не як виклик, а радше закономірний, ба навіть очікуваний процес. Останнє у психології мас-медіа називають настановчим наслідком впливу пропаганди, коли спеціальними прийомами нав'ювання здійснюється вплив на психіку людей, їх емоційно-вольовий стан. Серед таких прийомів фахівці відзначають використання незаперечних людських цінностей, опору на актуальні потреби, створення насиченого емоційного фону [2, с. 30]. Саме готовність суспільства до війни дає значну перевагу державі перед противником як на полі бою, так і в інформаційній площині.

Майже відразу по завершенню Першої світової війни воєнна пропаганда стала предметом зацікавлення істориків, політологів, соціологів та ін. У 1920 р. власний досвід пропагандистської діяльності описав американський журналіст Дж. Кріл, видавши книжку «Як ми рекламували Америку: перша розповідь про дивовижну історію Комітету з суспільної інформації, що поширював ідеї американізму в кожному куточку світу». Основним завданням пропагандистської інституції, яку

¹ Див., напр.: The new Russian cult of war. *The Economist*. 26.03.2022 (URL: <https://www.economist.com/briefing/2022/03/26/the-new-russian-cult-of-war>); Mandraud I., Zerrouky M. Putin and the cult of war. *Le Monde*. 27.04.2022 (URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/04/27/putin-and-the-cult-of-war_5981742_4.html); Vitkine B. Behind Russia's obsession with 1945 victory lies a cult of endless war. *Ibid.* 06.08.2024 (URL: https://www.lemonde.fr/en/opinion/article/2023/05/09/behind-russia-s-obsession-with-1945-victory-lies-cult-of-endless-war_6025977_23.html).

він очолював під час війни, автор уважав консолідацію суспільства у прагненні до «перемоги демократії» та віру у «справедливість боротьби» [3, с. 5].

Перше видання праці вже згаданого Г. Лассвела «Техніка пропаганди у світовій війні» вийшло друком 1927 р. Автор проаналізував основні завдання пропаганди, відзначив вагому роль істориків та інших авторитетних постатей у суспільстві для посилення пропагандистського нарративу [1, с. 51—52]. Він уважав, що психологічний опір війні настільки сильний, що переконати людей підтримати її можна лише через утвердження ідеї, наче вона оборонна — «війна за виживання» проти жорстокого агресора [1, с. 47]. Завдання пропагандиста полягало в покладанні провини за початок конфлікту на противника. Г. Лассвел також зазначав, що чим більше суспільство виснажене війною, тим вразливішим воно стає до сприйняття пропаганди [1, с. 54].

У 1928 р. побачила світ книжка британського політика, письменника і громадського діяча А. Понсонбі «Брехня у час війни». Автор, аналізуючи воєнну пропаганду обох сторін конфлікту, виокремив основні завдання пропаганди: виправдати дії влади в очах народу, переклавши провину за розпочату бійню на ворога; зробити все можливе, щоб потенційний мобілізаційний ресурс не втратив бажання воювати [4, с. 13—14].

До аналізу пропаганди періоду світової війни долучився також американський видавець німецького походження Г. Вірек, результатом досліджень котрого стала праця «Поширення зародків ненависті» 1930 р. Автор зазначав, що до 1914 р. «настільки масштабні маніпуляції суспільною думкою» ніколи не практикувалися — вочевидь тому, що раніше вона не мала такого важливого значення. Велика війна неможлива без згоди населення. Передбачалася мобілізація нації у військовій, економічній, психологічній сферах. Отже пропаганда — це «кара, яку несуть суспільства за демократію» [5, с. 33—34]. Роль пропагандиста Г. Вірек прирівнював до ролі солдата, зазначаючи, що в кожного з них свої власні «фронти» — інформаційний та реальний [5, с. 26—27].

У другій половині ХХ ст. проблему воєнної пропаганди часів Першої світової, зокрема роль візуальних матеріалів, досліджував А.Дж.П. Тейлор у праці «Перша світова війна: ілюстрована історія» [6]. У 1986 р. вийшла комплексна студія Ж.-Ж. Беккера «Велика війна і французький народ», в якій проаналізовано вплив пропаганди на суспільство Франції [7]. У 1991 р. Е. Марсленд у своїй книжці «Справа нації: французька, англійська та німецька поезія Першої світової війни» розглянула твори як відомих, так і менш znаних авторів, включно з жінками й цивільними, котрі висловлювалися через поетичну творчість, розкрила роль поезії у формуванні громадської думки під час війни [8]. У дослідженні Дж. Горна й А. Крамера «Німецькі звірства, 1914: історія заперечення» (2001 р.) ґрунтовно проаналізовано масштаби насильства проти цивільного населення на території Бельгії та Франції, а також роль ворожої пропаганди в намаганнях заперечити ці події [9]. Г. Джонс у праці 2011 р. «Насильство над військовополоненими під час Першої світової війни» здійснила порівняльний аналіз поводження з бранцями у Британії, Франції й Німеччині, з'ясувавши вне-

сок пропаганди у формування образу ворога та радикалізацію ставлення до полонених, що призводило до численних порушень міжнародного права [10].

Українські історики неодноразово зверталися до теми воєнної пропаганди Російської імперії в 1914—1918 рр. Зокрема до питань цензури та специфіки матеріалів тогочасної преси [11, с. 134—135]. Особливості використання візуальних джерел при конструюванні ідеологічних настанов, створення візуальних образів «ворога», «жертви», «героїв» досліджував О. Маєвський, відзначивши певні географічні відмінності у зображувальних традиціях та підкресливши внесок художників-карикуристів українського походження у формування масової візуальної культури [12, с. 7]. Одними з перших комплексних студій пропаганди часів світової війни стали дослідження Р. Куцика [13—14], О. Мосієнка [15—16]. Так, Р. Куцик, вивчаючи інформаційну політику російської влади в українських губерніях, простежив методи її реалізації, різноманітні прийоми впливу: демонізація ворога, звернення до патріотизму та героїзації [13, с. 76; 14, с. 83—84]. О. Мосієнко розглянув інформаційне протистояння між Російською й Австро-Угорською імперіями, проаналізувавши риси, характер пропаганди ворогуючих сторін і дійшовши висновку, що підготовка суспільств до майбутньої війни розпочалася за десятиліття до її вибуху. Саме вдало створений у свідомості цивільного населення образ ворога вможливив тривалість воєнних дій [16, с. 29—32]. Націлені на його дегуманізацію зусилля російської воєнної пропаганди О. Лавренко назвала марними. На думку дослідниці, безпосереднє знайомство з противником на полі бою й німецька «пропаганда братань» призвели в кінцевому підсумку до розвалу фронту [17, с. 27].

За основу джерельної бази взято пресу періоду 1914—1918 рр., що видавалася на українських територіях Російської імперії. У прифронтових губерніях виходили часописи «Киевлянин», «Киевская земская газета», «Киевская мысль», «Жизнь Вольни», «Земская мысль», «Подолія», «Подольские известия». Спільною ознакою цих видань було включення у загальнодержавну воєнно-пропагандистську кампанію, вони містили рубрики, в яких описувалися поточні події на фронтах, друкувалися статті на історичну тематику з обґрунтуванням «справедливості» завоювання новими територіями, матеріали, спрямовані на героїзацію російського війська та демонізацію противника тощо. Публіцистична література представлена книжками, виданими в Петербурзі, Москві, Києві, які вільно поширювалися в українських губерніях. У писаннях В. Ерна («Меч і хрест: Статті про сучасні події», «Час слов'янофільствує: Війна, Німеччина, Європа та Росія», Москва, 1915 р.), Д. Дмитровського й М. Перовського-Петрово-Соловово («“За” і “проти”», Петроград, 1916 р.) педалювалася роль православ'я у війні, розкривалася ідея «слов'янства» в майбутній «перемозі над ворогом», у встановленні «нового світового порядку», зокрема «звільнення» слов'янських народів Австро-Угорської імперії та утворення російсько-польського, чесько-словацького, сербсько-хорватського федеративних об'єднань як основи «могутнього блоку слов'янських держав», здатного «зупинити просування німців на схід» і забезпечити Росії омріяний вихід до Середземного моря. Окремі видання того періоду, присвячені питанням економіки, освіти, науки, містили й імперські воєн-

ні наративи (статті М. Тугана-Барановського «Війна до кінця» у збірнику «Війна та Русь», виданому в Москві 1915 р., В. Вернадського «Війна і прогрес науки», що побачила світ у колективній праці «Чого чекає Росія від війни», яка з'явилася того ж року в Петрограді). Вагоме місце у джерельній базі посідає цикл «Велика війна в образах і картинах» у 14 вип. Видання насичене ілюстративним матеріалом (мапи, картини, фотографії), аналітичними статтями військових та цивільних авторів, історичними довідками про місця бойових дій. Риторика корегувалася відповідно до змін на фронті й внутрішньополітичної ситуації в Росії.

На момент початку Першої світової війни українські землі перебували у складі Австро-Угорської та Російської імперій, тож вони відразу стали театром бойових дій, а етнічні українці опинилися по різні сторони фронту. Воєнно-пропагандистська система Росії була тісно пов'язана з діяльністю органів цивільної та військової цензури, які контролювали поширення інформації і впливали на формування суспільних настроїв. Уже наступного дня після вступу у війну з'явилося «Тимчасове положення про військову цензуру». Відтепер уся друкована продукція, поштово-телеграфна кореспонденція, фотоматеріали підлягали обов'язковій перевірці відповідними органами [11, с. 95]. За мирного часу провідну роль відіграло Головне управління у справах друку при МВС, якому підпорядковувалися комітети іноземної цензури та інші цензурні установи на місцях, зокрема цензори й інспекції, що працювали при канцеляріях губернаторів. Однак на українських теренах Російської імперії, де було запроваджено воєнний стан, органи цивільної цензури втратили свою монополію, адже відтепер їх функції дублювалися військово-цензурним відділом при штабі Київського військового округу та військово-цензурною комісією при штабі Одеського військового округу [18]. Шляхом обмежень, правок, контролю з боку цензурних органів формувалися основні пропагандистські наративи про війну, зовнішню та внутрішню політику, ставлення до влади, своєї й ворожої армій.

На початку війни було закрито газети, які видавалися українською в Києві, Одесі, Харкові, Полтаві, інших містах [19, с. 448—449]. Пропаганда, поширювана в російськомовній регіональній пресі, попри загальне копіювання риторики центральних видань, мала свої особливості, пов'язані з національними меншинами, особливо у прифронтових районах Правобережжя — поліетнічному краї, де здавна проживали українці, євреї, поляки, представники інших національностей. За словами Т. Герасимова, ініційований згори пошук «внутрішнього ворога», підігритий знизу пресою, зокрема реакційною, перетворив сотні тисяч здебільшого лояльних до царського режиму людей на «чужих серед своїх» [20, с. 169]. До вже дискримінованих євреїв у ході війни додалися австрійці й німці, свого часу успішно інтегровані в імперську систему. Пропаганда отримала дозвіл таврувати все, що мало найменший зв'язок із ворогом. Так, німецьких поселенців, представників протестантських релігійних громад огульно звинувачували у «зраді», «шпигунстві», «поширенні штундизму», «пангерманізмі»².

² Сектанство и война. *Подолья*. № 127. 28.11.1914. С. 3—4; Чеботарский В. Немцы и штунда. *Там же*. № 123. 19.11.1914. С. 1.

У 1874 р. в Росії було запроваджено загальну військову повинність, яка відтепер перетворювалася на обов'язкову частину життя широких верств населення. На початку Першої світової актуалізації відповідної тематики в інформаційному просторі сприяла ще свіжа пам'ять про недавню російсько-японську війну. Пропаганда відштовхувалася від «гіркого досвіду» поразки й апелювала до почуттів реваншизму та «національної гордості», «відродження престижу держави». Також використовувалася пам'ять про «воєнні звитяги», де базовою виступала «Вітчизняна» війна» 1812 р. У суспільній думці поширювалося переконання, що Російська імперія просто «приречена на перемогу над ворогами».

Мета vs місія війни

У воєнному наративі виголошувалися мета та завдання війни. Цілком логічним видається намагання влади пояснити мотиви воєнних дій, очікувані результати. Однак тонка межа між метою й місією у пропагандистських текстах свідомо розмивалася задля створення культури війни. Місія її певним чином впливала з державної ідеології, яка походила з константинопольсько-православного міфу і трансформувалася в теорію офіційної народності С. Уварова («православ'я, самодержавство, народність»), що мала на меті збереження конфесійно-династичного принципу державного устрою Російської імперії [21, с. 129—130]. Православ'я у цій тріаді виступало призмою світосприйняття народу і в порядку згадування стояло на першому місці. Тому, обґрунтовуючи участь Росії у війні, у пропагандистських текстах лунали заклики до «захисту віри предків», «святих лавр» та ін.³

Самодержавство, звісно, уособлював імператор, який у воєнній пропаганді поставав і символом монархії, і запорукою «неминучої перемоги». У пресі формувався образ царя-месії, якому судилося «захистити Росію від приниження». Пропаганда використовувала архаїчний термін «цар», апелюючи до «історичного начала», коли «у часи великих потрясінь» він ставав «уособленням єдності та могутності держави й народу». Водночас самодержець утілював образ «російського богатиря», що мав «звільнити світ» від «грубої сили, жорстокості та чванства тевтона», давши людству «священні ідеали добра, правди і справедливості»⁴. Стосовно особи монарха використовувалися пишномовні епітети («Вся Росія буде усвідомлено нести на собі всі наслідки, якими б вони не були, і твердо йти туди, куди поведе її державний вождь»⁵), а приїзди Миколи II в окуповані російськими військами регіони чи у прифронтові міста спричиняли в місцевій пресі шквал «патріотичних» відгуків і деталізованих описів⁶, що слугувало ілюстрацією «єднання царя й народу» як «запоруки перемоги».

³ К моменту. *Там же*. № 89. 31.08.1914. С. 1—2.

⁴ В дни тяжких испытаний (окончание). *Там же*. № 91. 05.09.1914. С. 2.

⁵ В дни тяжких испытаний. *Там же*. № 90. 03.09.1914. С. 1—2.

⁶ После высочайшего посещения. *Подольские известия*. № 88. 15.04.1915. С. 3—4; Патриотическая манифестация. *Там же*. С. 4; Потрясающая картина... Киевлянин. № 200. 22.07.1914. С. 1.

Уваровське поняття народності відтепер набувало нового сенсу. Залежно від мети публікації, автори пропагандистських матеріалів згадували про нього по-різному. Так, закликаючи до єдності «перед обличчям ворога» йшлося про численні народи та «племена» монархії Романових, які «миттєво забули» про свої суперечності, «ставши на захист Батьківщини». З іншого боку, обґрунтовуючи загарбницькі наміри, воєнна пропаганда наголошувала на «праві володіння» всіма землями, де проживали слов'яни. Таким чином, їм відводилася пріоритетна роль, вони й поставали основною «народністю» Російської імперії. З огляду на це поширювалися ідеї «слов'янства», твердження про «особливу духовність» слов'ян⁷, а вирішення «слов'янського питання» вбачалося в об'єднанні всіх цих народів під владою Росії⁸. Окрім «високих матерій» у воєнній агітації побутували й цілком прагматичні аргументи: збільшення «могутності» держави через приєднання територій, де здавна проживали слов'яни, отримання прямого виходу до Середземного моря⁹. До цього додавалися наративи про «братерство», про «один народ, одне плем'я», а також про російський народ як «старший» серед них¹⁰. Щоправда, не всім слов'янам дозволялася власна ідентифікація: згадували поляків, болгар, сербів, чехів, словаків, але не українців (у пропагандистських дописах їх узагалі називали «російськими галичанами» або «утрорусами»¹¹). Продовженням теми про «спорідненість між слов'янами» став заклик до «захисту братніх народів», «братів менших», «рідних» Сербії, Болгарії, Галичини тощо¹². Пояснюючи притаманні кожній державі національні риси, що зазнали трансформацій у часі війни, описувалося «диво воскресіння й об'єднання слов'ян проти ворога»¹³. Висувалися теорії про «особливу роль слов'янства», ідеали якого мали лягти в основу майбутнього «світового порядку». До таких відносили «гуманізм і високу духовність», які протиставлялися «прагматизму та науковому прогресу німців», що «породили загарбницькі настрої в Німецькій імперії»¹⁴. Таким чином, пропаганда, ґрунтуючись на ідеї слов'янства, висувала метою війни завершення «справи звільнення слов'ян» задля «блага», яке їм могла запропонувати лише Росія.

Одним із принципів, на якому формувався культ війни, була її місія, що ґрунтувалася на державній ідеології Російської імперії. Місія, на відміну від мети, не була конкретною, її досягнення не обмежувалося часовими рамками, ціною чи кордонами. У трактуванні воєнної пропаганди ця місія війни полягала у «захисті православ'я, самодержавства та народності», а цінності, заради яких потрібно було

⁷ Что может дать миру славянство? *Подолія*. № 124. 21.11.1914. С. 1—2.

⁸ Сердце России. *Киевлянин*. № 216. 07.08.1914. С. 1.

⁹ Дмитровский Д. «За» и «против» («Русская будущность» от 5-го, 11-го и 26-го марта 1916 г.). Петроград, 1916. С. 5.

¹⁰ Коновалов Н. Славянство. *Киевлянин*. № 234. 25.08.1914. С. 2.

¹¹ Яворский Н. Трагическая судьба славян. *Подолія*. № 137. 21.12.1914. С. 1—2.

¹² Помогите же нашим братьям-сербам! Киевская земская газета. № 2. 13.01.1915. С. 3—4; Савенко-Новоспасская Н. Братьям-галичанам. *Киевлянин*. № 215. 06.08.1914. С. 2; Её же. Братьям-славянам. *Там же*. № 217. 08.08.1914. С. 2.

¹³ Толстой А. Предисловие. *Великая война в образах и картинах*. Вып. 1. Москва, 1914. С. 6.

¹⁴ Эрн В. Время славянофильствует: Война, Германия, Европа и Россия. Москва, 1915. С. 7—8.

воювати, зводилися до «православної віри й церкви», «святих лавр, монастирів ... і подвижників»; Російської імперії та її правителів, «миролюбного царя»; російського народу — «носія слов'янських традицій», а також інших слов'янських народів.

Романтизація війни

Особливість воєнної пропаганди полягає в тому, що в ній відверто не прозвучать мотиви захоплення чи схвалення війни, котра за своєю сутністю завжди руйнівний процес і не може викликати позитивних емоцій у соціально та економічно розвиненому, стабільному суспільстві. Тому стратегія воєнної пропаганди передбачає засудження збройного способу вирішення конфліктів. Однак це — лише вправний маневр, коли нібито засуджуючи війну водночас захоплюються нею.

Під час першого світового збройного конфлікту представники російської воєнної пропаганди часто зверталися до теми прогресу, ідей просвітництва та гуманізму, цивілізаційного поступу людства, закликали до мирного вирішення міждержавних конфліктів, перекладаючи провину за розпочату бійню на ворога. Причому завульовано війна романтизувалася через поняття честі, лицарства, гуманного ставлення до військовополонених і цивільних¹⁵. Для опису конфліктів минулого використовувалися такі кліше як «героїчна епоха», «доба героїв». Про військовий обов'язок говорилося як про «покликання», «високу честь захистити Батьківщину», «кровні інтереси», «право на життя та духовно-культурний розвиток»¹⁶. Війну романтизували за допомогою прийомів героїзації її окремих учасників та всього російського війська. Масштабна кампанія, розгорнута у пресі навколо солдата Кузьми Крючкова, стала яскравим прикладом створення своєрідного «пантеону героїв»¹⁷. Завдяки цьому формувалося уявлення про «непереможність армії», що мало зміцнювати «патріотичний дух» населення. Романтизуючи війну воєнна пропаганда ігнорувала жорстокість реальності конфлікту, зосереджуючись лише на «героїко-патріотичних» аспектах.

Прославляння війни

У титудуванні війни «великою», «вітчизняною», боротьбою «абсолютного добра» проти «вселенського зла» простежується її глорифікація. Задля цього використовували прийом перекладання провини за початок воєнного лихоліття на противника, в результаті чого війна ставала «оборонною» та «справедливою», а пропаганда отримувала «моральне право» славити її [4, с. 13—14]. Звеличення відбувалося через ритуали, такі як військові паради, врочистості, через облаштування місць пам'яті, пов'язаних із боями, ушанування ветеранів, використання військової атрибутики.

¹⁵ Право войны. *Киевлянин*. № 214. 06.08.1914. С. 1.

¹⁶ Жертва очистительная. *Подолмя*. № 119. 09.11.1914. С. 1—2.

¹⁷ Кузьма Крючков. *Киевлянин*. № 225. 16.08.1914. С. 2; Кузьма Крючков — первый георгиевский кавалер нынешней войны. *Там же*. № 230. 21.08.1914. С. 2; Подарок Кузьме Крючкову. *Там же*. № 232. 23.08.1914. С. 2.

Напередодні й на початку війни у столичних та губернських містах Росії відбувалися мітинги, де виголошувалися піднесені «патріотичні промови», учасники та організатори випромінювали ентузіазм¹⁸. Усі ці заходи мали викликати віру в перемогу, повагу до армії, а також відчуття особистої належності до «великого й важливого» процесу. Сучасники майже відразу почали називати війну «великою», хоч термін «світова» теж побутував¹⁹. Оскільки в Росії означення «великості» традиційно використовувалося до монархів та подій, пов'язаних із династичними або релігійними сюжетами, залучення його на позначення війни мало на меті звеличити її, підкресливши неабияку значимість. Із подібною ж метою термін застосовували союзники по Антанті. Так, англійське «The Great War» означало не просто велику за охопленою територією та кількістю учасників війну, а подію з колосальними наслідками для людства. У російському інформаційному просторі для позначення і прославляння війни використовувалися також варіанти «справедлива», «священна», «велика європейська», або «вітчизняна» (як паралель зі вже давно героїзованими у суспільному уявленні подіями 1812 р.) чи то «друга вітчизняна»²⁰.

Сакралізація війни, або ж її своєрідне освячення відбувалося шляхом звернення до вищих сил. Так, автори агітаційних матеріалів часто апелювали до теми «Божого провидіння», яке «зійшло» на «російський народ» і через «клич миролюбного царя» спонукало підданих «на великі жертви» задля «порятунку слов'ян від гніту»²¹. У цьому ж контексті фігурувала ідея «чуда», котре відбулося завдяки війні — «пробудження», або «воскресіння духу російського народу», що припинило соціальні, релігійні, національні суперечності та об'єднало всіх у «любові до Батьківщини»²². До подібної категорії «чудесних перетворень» зараховували «патріотичний порив», який «пересиливав страх втрати життя»²³. Наслідки війни називали навіть «Божою благодаттю», що дозволило народам імперії «пізнати відродження духовності»²⁴. Тема страждання, визначальна для православної церкви, гармонійно вписувалася у процес сакралізації збройного конфлікту. Так, спричинені війною горе та біль пояснювали як нагоду для підвищення релігійності населення, його «навернення до Бога», а втрату родичів радили сприймати «необхідною жертвою»²⁵. Наприклад, згадуючи «подвиги полеглих», кореспонден-

¹⁸ В Петербурге известие о начале войны встречено с энтузиазмом (Последние известия). *Подолля*. № 87. 23.07.1914. С. 4; Царь и народ. Петербургские отклики. *Киевлянин*. № 204. 26.07.1914. С. 1.

¹⁹ Исторический день 26 июля 1914 г. (Впечатления участника и очевидца). Москва, 1914. С. 31.

²⁰ Шеманский А. Очерки Великой европейской войны. *Великая война в образах и картинах*. Вып. 3. Москва, 1915. С. 105.

²¹ Жертва очистительная. *Подолля*. № 119. 09.11.1914. С. 1—2.

²² Там же. С. 2.

²³ Толстой А. Предисловие. С. 5—6.

²⁴ Жертва очистительная. С. 2.

²⁵ Там же.

ти підкреслювали «смирненість рідних», котрі «безропотно» сприймали смерть синів або чоловіків, посилаючись на «волю Божу»²⁶.

Вершиною сакралізації війни стало визнання її «священною», до того ж «великим випробовуванням, посланим згори»²⁷, «покаранням народу за гріхи»²⁸, «велінням долі»²⁹. В такому контексті вона поставала вирішальною боротьбою між «цивілізацією» (Росія та її союзники) й «варварством» (Центральні держави)³⁰. Зрозуміло, що будь-яка мирна альтернатива вирішення конфлікту ставала «ганебною ознакою слабодухості»³¹, прирівнювалася до поразки³². Лише абсолютна перемога над ворогом могла стати гідним фіналом «священної війни». Для посилення ефекту сакралізації використовувалися сталі вислови з символічними підтекстами: «війна до кінця»³³, «війна до переможного завершення», «перемога будь-якою ціною»³⁴. Отже одним зі способів створення культу війни була її сакралізація. Конфлікту намагалися надати релігійного змісту, перетворюючи його на щось священне, божественне, а значить і морально необхідне.

Благодійність *vs* жертвність

Заклик до благодійності у воєнних умовах необхідний, позаяк підтримка з боку населення відіграє ключову роль у досягненні мети. Але при формуванні культу війни пожертва перетворювалася з необхідності на спосіб життя. Тут пропаганда зверталася до релігії, де жертвність нерозривно пов'язана з принципами покірності, смирення, страждання. І з цього випливав наратив про готовність усіх «віддати життя за свою матір — Русь». Про таку жертву в публікаціях говорилося уже як про доконаний факт, аби думка про неї стала буденною, звичною для обивателя. Так, описуючи мітинг у Петербурзі в липні 1914 р., кореспондент підкреслював, що присутні прославляли «царя», а військовики клялися померти, усвідомлюючи «грандіозність» своєї «жертви»³⁵. Прощання родичів із мобілізованими оспівувалося у пресі максимально трагічно, але водночас наголошувалося: що більші «горе, муки та сльози» рідних, то «величніша» їхня жертвність³⁶. У газетах поширювалися розповіді про «героїчну загибель» солдатів на війні, про «подвиги

²⁶ Свящ. В. Памяти героя. *Подолія*. № 138. 25.12.1914. С. 4.

²⁷ Коблов Я. Победа или рабство: по поводу происходящей вооружённой борьбы между Россией и Германией. Киев, 1915. С. 18; Савенко А. Великая, священная война. *Киевлянин*. № 200. 22.07.1914. С. 1.

²⁸ За наши грехи. *Киевлянин*. № 223. 14.08.1914. С. 3.

²⁹ Эрн В. Меч и крест: Статьи о современных событиях. Москва, 1915. С. 9.

³⁰ Священная война. *Киевлянин*. № 202. 24.07.1914. С. 1—2.

³¹ Коблов Я. Победа или рабство... С. 20—21.

³² Жаждающие мира. *Жизнь Вольни*. № 305. 05.11.1915. С. 1—2.

³³ Туган-Барановский М. Борьба до конца. *Война и Русь*. Москва, 1915. С. 10.

³⁴ Шумский К. Очерки мировой войны на суше и на море: Обзор военных действий на главных театрах. Петроград, 1915. С. 7.

³⁵ Царь и народ. Петербургские отклики. С. 1.

³⁶ Дорофеев Г. Впечатления. *Киевлянин*. № 207. 28.07.1914. С. 2.

ціною у життя», що загалом зводилися до моралі про «святу смерть»³⁷. Поряд із цим використовувалися звернення до почуттів, лунали заклики «бути гідними своїх предків», котрі також «поклали життя за честь і благо Батьківщини»³⁸. Формувалася атмосфера спокути, де ціною людських доль народ мав отримати «духовно оновлений» ідеальний світ. Жертовність, а фактично смерть, возвеличувалася, до неї закликали у пропагандистських статтях і літературних творах³⁹.

Благодійність як цілком адекватний обставинам війни акт воєнна пропаганда гіперболізувала. Фактично підмінивши добровільний процес благодіяння на «жертовність», агітатори закликали «не шкодувати» для «блага держави» ані грошей, ані власного життя. Сам наратив «жертовності» вибудовувався на ідеї смерті, де загибель, звісно, була не даремною, а неодмінно «заради вищої мети». Загалом полегких солдатів звеличували як «мучеників», «святих воїнів», «героїв».

Серед іншого, такі зусилля воєнної пропаганди спрямовувалися на підтримку війни суспільством, і передовсім вирішення проблеми поповнення війська, що було чи не найголовнішим завданням упродовж 1914—1918 рр. Спершу тема мобілізації та призову згадувалася у пресі досить обережно⁴⁰. Йти до армії «виконати свій обов'язок перед державою» закликала й церква. Вже 18 липня 1914 р., тобто наступного дня після оголошення призову, єпископ подільський і брацлавський Митрофан наказував священникам пояснювати прихожанам, що участь чоловіків у війні — це їхній «обов'язок перед Батьківщиною, царем, Богом та законом», а жінок рекомендував «заспокоювати», аби вони «не бентежили» призованих у військо своїми плачами та голосіннями⁴¹. На початку серпня в газетах ширилися оголошення про мобілізацію, вікові категорії, спеціальності мобілізованих⁴². Але вже на рубежі 1914—1915 рр. преса звертала увагу й на інші аспекти цієї теми, такі як відстрочка⁴³. Брак поповнення читач міг простежити з газетних заміток на зразок «До призову студентів», де оголошувався наказ МВС і військового відомства щодо прискореної 4-місячної підготовки офіцерів⁴⁴. Такими, що аж ніяк не мотивували до служби, виглядали статті про покарання за ухилення від «обов'язку», про «братовбивство» задля відстрочки⁴⁵. На цьому тлі формувалися протилежні від підтримки мобілізації враження. Очевидно, що тут воєнна пропаганда провалила своє завдання.

³⁷ Рославлева А. Святая смерть. *Новый край*. № 8. 22.03.1915. С. 2.

³⁸ Зайченко С. Надо знать и помнить воинам, гражданам, народу: во время войны и с переходом к мирной жизни. Москва, 1916. С. 3—4.

³⁹ Жертва очистительная (окончание). *Подолья*. № 120. 12.11.1914. С. 1; Свящ. Ев. Б. Венюк на могилу юноши-героя. *Там же*. № 137. 21.12.1914. С. 1.

⁴⁰ Объявление о призыве нижних чинов запаса. *Киевлянин*. № 195. 17.07.1914. С. 1.

⁴¹ Єпископ Митрофан. Пастырям Подольской епархии. *Подолья*. № 86. 18.07.1914. С. 1.

⁴² Объявление по мобилизации. *Киевская мысль*. № 212. 04.08.1914. С. 1.

⁴³ Призыв 1915 года (отсрочка от воинской повинности). *Земская мысль*. № 16. 18.01.1915. С. 4; Об отсрочках учащимся в духовных учебных заведениях. *Подолья*. № 133. 12.12.1914. С. 3.

⁴⁴ К призыву студентов. *Земская мысль*. № 54. 04.03.1915. С. 4.

⁴⁵ Усечение наказания за уклонения от несения военной службы. *Киевская земская газета*. № 7. 03.02.1916. С. 13—14; Братоубийство из-за воинской повинности. *Земская мысль*. № 15. 17.01.1916. С. 4.

Тяглість імперської ідеології

Про живучість ідеології та культу війни свідчить активне використання воєнних гасел понад столітньої давнини у пропагандистській риторичі нинішньої Росії. Ця риторика стосується не лише війни проти України, а й спрямована на підготовку потенційних інтервенцій у регіони, оголошені «сферою інтересів» Москви. О. Реєнт зазначає, що Росія обрала шлях історичного реваншизму, в першу чергу в межах Східної Європи. У промовах В. Путіна використовуються шаблонні поняття «братерські народи», «один народ», «спільні корені», які були характерними і для періоду Першої світової війни [22, с. 26.]. О. Лисенко звертає увагу на те, що в російському менталітеті Україна сприймається як невіддільна частина «російського материка» та відіграє роль своєрідної «перепустки» до традиції Русі [23, с. 14—15]. Саме звідси російська державна ідеологія підживлює дві з трьох своїх фундаментальних основ — православ'я й народність.

* * *

Культ війни, який російська імперська пропаганда цілеспрямовано нав'язувала суспільству, сформувався у систему поглядів, що передбачала звеличення війни, сприйняття її не просто як неминучості, але «вищого покликання». Ця система включала становлення світоглядної позиції, згідно з якою війна — частина життя й засіб досягнення політичних цілей, основний рушій історії, визначальний фактор, що формує держави, народи та їх самосвідомість. Суспільство, де панує культ війни, сприймає її не як кризу, котру необхідно подолати, а як нормальний та навіть очікуваний стан. Формування культу війни в Російській імперії під час Першої світової спиралося на кілька ключових аспектів, тісно пов'язаних із державною ідеологією, відомою як теорія офіційної народності. На відміну від звичайної воєнної пропаганди, що лише пояснювала мету й завдання війни, творці культу війни наголошували на «місії», яка полягала у «захисті православ'я, самодержавства, народності». Таким чином війна ставала не просто конфліктом із конкретною метою, а перетворювалася на «святу справу», що виправдовувало насильство й жертви заради «вищих цінностей».

Методи романтизації, глорифікації, сакралізації війни створювали образ її як невідворотного та духовно значущого явища. Вона перетворювалася на символ морального обов'язку, а тягар жертв представлявся як шлях до «духовного очищення» та «всенародної єдності». Релігійні мотиви, культурні ритуали, прославляння героїчних учинків і подвигів підкреслювали «моральну правоту» й необхідність війни, надаючи їй символічної ваги та значення для кожного підданого імперії. Воєнна пропаганда мала як коротко-, так і довгострокову мету. У короткостроковій перспективі влада намагалася забезпечити масову підтримку війни, зокрема здійснити ефективну мобілізацію населення. Довгостроково ж прагнула створити умови, за яких війна ставала частиною соціальної реальності, прийнятною та зрозумілою для суспільства, щоб воно могло продовжувати функціонувати навіть в екстремальних умовах.

Російська воєнна пропаганда на теренах українських губерній мала певні регіональні особливості, хоч загалом і копіювала риторичку центральних видань. Так, у місцевій пресі актуалізувалися питання національних та релігійних меншин, особливо німецьких поселенців на Волині й Поділлі. Пропаганда посилювала вже наявний у суспільстві стереотип про «внутрішніх ворогів», зокрема німців, огульно звинувачуючи їх у «шпигунстві», «політичній неблагонадійності». Часто використовувалися локальні сюжети, історії мешканців зі знайомих читачам населених пунктів, що сприяло емоційному впливу пропаганди.

Ідея культу війни, створена російською воєнною пропагандою в роки Першої світової, отримала подальший розвиток у сучасній російській воєнній пропаганді, яка також активно послуговується темами «захисту православ'я», «історичної справедливості», «слов'янської єдності», «визволення братніх народів» та ін. Аналіз воєнної пропаганди періоду 1914—1918 рр. допомагає зрозуміти, як, удосконаливши інструменти маніпуляції й використавши тему війни, російська влада сьогодні знову об'єднала суспільство навколо загарбницьких імперських амбіцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Lasswell, H. Propaganda technique in the World War. New York: Peter Smith, 1938. 233 p.
2. Areshenkova, O. Manipuliatywni tekhnolohii yak movoznavcha problema. *Naukovy chasopys NPU imeni M.P. Drabomanova. Seriiia 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 2012. 4: 28-33 [in Ukrainian].
[Арешенкова О. Маніпулятивні технології як мовознавча проблема. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство)*. Вип. 4. Київ, 2012. С. 28—33].
3. Creel, G. How we advertised America: The first telling of the amazing story of the Committee on public information that carried the gospel of Americanism to every corner of the globe. New York; London: Harper & brothers, 2020. 526 p.
4. Ponsonby, A. Falsehood in war-time. London, 1928. 192 p.
5. Viereck, G.S. Spreading Germs of Hate. New York: H. Liveright, 1930. 327 p.
6. Taylor, A.J.P. The First World War: An Illustrated History. London: Publisher H. Hamilton, 1963. 224 p.
7. Becker, J.-J. The Great War and the French People. New York: St. Martin's press, 1986. 351 p.
8. Marsland, A.E. The Nation's Cause: French, English and German Poetry of the First World War. London: Routledge, 1991. 300 p.
9. Horne, J., Kramer, A. German Atrocities, 1914: A History of Denial. New Haven: Yale University Press, 2001. 624 p.
10. Jones, H. Violence against Prisoners of War in the First World War: Britain, France and Germany, 1914—1920. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 468 p.
11. Kyriienko, O. Viiskova tsenzura v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii (lypen 1914 r. — zhovten 1917 r.). Kyiv, 2016 [in Ukrainian].
[Кириєнко О. Військова цензура в українських губерніях Російської імперії (липень 1914 р. — жовтень 1917 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 366 с.].
12. Maievskiy, O. Formuvannia vizualnykh obraziv naperedodni ta u roky Pershoi svitovoi viiny. *Kraieznaustvo*. 2018. 4: 4-15 [in Ukrainian].
[Маєвський О. Формування візуальних образів напередодні та у роки Першої світової війни. *Краєзнавство*. 2018. № 4. С. 4—15].

13. Kutsyk, R., Bezpalko, B. "Demonizatsiia" voroha yak pryiom rosiiskoi voiennoi propahandy v roky Pershoi svitovoi viiny. *Kyivski istorychni studii*. 2020. 1: 75-82 [in Ukrainian].
[Куцик Р., Безпалько Б. «Демонізація» ворога як прийом російської воєнної пропаганди в роки Першої світової війни. *Київські історичні студії*. 2020. № 1. С. 75—82].
14. Kutsyk, R. Pryiom informatsiinoho vplyvu rosiiskoi imperskoi vlady na naselennia Kyivskoi, Podilskoi ta Volynskoi hubernii u 1914—1917 rr. *Kyivski istorychni studii*. 2017. 1: 82-87 [in Ukrainian].
[Куцик Р. Прийом інформаційного впливу російської імперської влади на населення Київської, Подільської та Волинської губерній у 1914—1917 рр. *Київські історичні студії*. 2017. № 1. С. 82—87].
15. Mosiienko, O. Vnutrishnia i zovnishnia propahanda Avstro-Uhorskoi ta Rosiiskoi imperii na Pivdenno-Zakhidnomu fronti v roky Pershoi svitovoi viiny. *Sumskiy istoryko-arkhivnyi zurnal*. 2016. XXVII: 72-80 [in Ukrainian].
[Мосієнко О. Внутрішня і зовнішня пропаганда Австро-Угорської та Російської імперії на Південно-Західному фронті в роки Першої світової війни. *Сумський історико-архівний журнал*. Вип. XXVII. Суми, 2016. С. 72—80].
16. Mosiienko, O. Propahanda v umovakh Pershoi svitovoi viiny (analiz periodychnykh vydan Volyni). *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*. 2014. 3(121): 29-32 [in Ukrainian].
[Мосієнко О. Пропаганда в умовах Першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Вип. 3(121). Київ, 2014. С. 29—32].
17. Lavrenko, O. Svit "svoikh" i "chuzhykh" v rosiiskomu suspilstvi v roky Pershoi svitovoi viiny. Dnipro, 2023 [in Ukrainian].
[Лавренко О. Світ «своїх» і «чужих» в російському суспільстві в роки Першої світової війни. Дніпро, 2023. 220 с.].
18. Kyriienko, O. Tsenzura v Ukraini. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 10. Kyiv, 2013 [in Ukrainian].
[Кириєнко О. Цензура в Україні. *Енциклопедія історії України*: Т. 10. Київ, 2013].
19. Reient, O., Serdiuk, O. Persha svitova viina i Ukraina. Kyiv, 2004. 472 p. [in Ukrainian].
[Реєнт О., Сердюк О. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 472 с.].
20. Herasymov, T. Mista Pravoberezhnoi Ukrainy i Persha svitova viina: povsiakdenna istoriia. Vinnytsia, 2017. 436 p. [in Ukrainian].
[Герасимов Т. Міста Правобережної України і Перша світова війна: повсякденна історія. Вінниця, 2017. 436 с.].
21. Bevziuk, Ye., Kotliar, O. Imperska ideolohiia yak pryntsymp modernizatsii informatsiinoho seredovyshcha. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Istoriia»*. 2022. 1(46): 128-139 [in Ukrainian].
[Бевзюк Є., Котляр О. Імперська ідеологія як принцип модернізації інформаційного середовища. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. Вип. 1(46). Ужгород, 2022. С. 128—139].
22. Reient, O. Vid Romanovykh do Putina: kryvave rozluchennia Ukrainy z Rosiiskoiu imperiieiu i Persha svitova viina yak yoho tryher. *Na peretyni epokh: Persha svitova viina: fenomenolohiia, heopolitychni ta humanitarni naslidky, istorychna pamiat: Mizhnar. nauk. konf., prysviachena 110-i richnytsi pochatku Velykoi viiny 1914—1918 rr., Chernivtsi, 27—28 veresnia 2024 r.: Materialy i tezy dopovidei*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2024. 20-28 [in Ukrainian].
[Реєнт О. Від Романових до Путіна: криваве розлучення України з Російською імперією і Перша світова війна як його тригер. *На перетині епох: Перша світова війна: феноменологія, геополітичні та гуманітарні наслідки, історична пам'ять: Міжнар. наук. конф., присвячена 110-ї річниці початку Великої війни 1914—1918 рр., Чернівці*

- 27—28 вересня 2024 р.: *Матеріали і тези доповідей*. Наук. ред. О.В. Добржанський. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2024. С. 20—28].
23. Lysenko, O. *Chy neobkhidna dlia rozv'iazannia "ukrainskoho pytannia" III svitova viina? Na peretyni epokh: Persha svitova viina: fenomenologhiia, geopolitychni ta humanitarni naslidky, istorychna pamiat: Mizhnar. nauk. konf., prysviachena 110-i richnytsi pochatku Velykoi viiny 1914—1918 rr., Chernivtsi, 27—28 veresnia 2024 r.: Materialy i tezy dopovidei*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2024. 10-19 [in Ukrainian].
- [Лисенко О. Чи необхідна для розв'язання «українського питання» III світова війна? *На перетині епох: Перша світова війна: феноменологія, геополітичні та гуманітарні наслідки, історична пам'ять: Міжнар. наук. конф., присвячена 110-й річниці початку Великої війни 1914—1918 рр., Чернівці, 27—28 вересня 2024 р.: Матеріали і тези доповідей*. Наук. ред. О.В. Добржанський. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2024. С. 10—19].

Надійшла / Received 12.02.2025

Kateryna BILA

Doctor of Philosophy (History), Junior Research Fellow,
Department of History of Ukraine of the 19th and Early 20th Centuries,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
katerynamelnychuk92@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4732-6695>

IMPERIAL MILITARY PROPAGANDA MEASURES TO FORM A “CULT OF WAR” IN THE UKRAINIAN PROVINCES OF RUSSIA DURING THE WORLD WAR I

The aims to examine the fundamental principles, content, and consequences of the formation of the “cult of war” in the Ukrainian provinces during World War I. **Methodological background.** The research integrates historical and psychological methods. The application of the principle of historicism made it possible to analyze the issue within the context of the complex socio-political transformations of the early 20th century. The analysis of manipulation techniques, mass media psychology, mechanisms of mass consciousness formation, and suggestive influence allowed for an understanding of the specific methods propagandists used to shape public perception and behavior. **Scientific novelty.** This study reveals the cult of war as a system of beliefs and convictions based on the glorification of war, its perception as inevitable, and even as a higher mission. The research explores the principles by which the cult of war was constructed in the Russian Empire during World War I, namely, the glorification, sacralization, and romanticization of war. The study traces how the manipulation of meanings led to shifts in perception: the purpose of war was substituted by its mission, and charity was replaced by self-sacrifice. **Main results.** During World War I, the Russian Empire was an aggressor and an invader, so the state propaganda machine laid its main emphasis on the justification of its military aggression in public opinion. The development of the cult of war was based on several key aspects closely connected with the Empire's state ideology — a theory of official nationalism. The war, viewed through its romanticization, glorification, and sanctification, was presented as a holy mission that approves violence and sacrifices. The cultural rituals, religious motifs, and glorification of heroic deeds reinforced this attitude, creating an illusion of the Empire's moral right and the necessity of war. This means that the war was regarded not only as one of the means of political struggle but also a moral obligation of every Empire resident, with sacrifice and obedience as a meaning of life.

Keywords: *military propaganda, information campaign, news media, Ukrainians, Russian Empire, World War I.*